

УДК 316.6 : 159.9

DOI: [https://doi.org/10.17721/upj.2024.1\(21\).4](https://doi.org/10.17721/upj.2024.1(21).4)

Коваленко А. Б.,

доктор психологічних наук, професор,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: abk2015@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6458-5325
Researcher ID: O-7330-2019

Грищук Е. Ю.,

кандидат психологічних наук, доцент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: eliso@knu.ua
ORCID: 0000-0002-4890-0994

Шарапа С. В.,

студентка 4 курсу ОКР «бакалавр»,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: sofiasharapa123@gmail.com
ORCID: 0009-0004-9552-1083

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

У статті представлено аналіз результатів дослідження соціальної ідентичності вимушених мігрантів з України. Теоретичний аналіз показав, що соціальна ідентичність розглядається як складне, комплексне явище та є внутрішньою динамічною структурою особистості, що з'являється та функціонує на основі відчуття власної належності до певних соціальних категорій.

Дослідження українських вимушених мігрантів виявило, що для опису себе досліджувані вказують сімейні, навчально-професійні ролі, групу приналежності, місцеву ідентичність, а також ознаки комунікативної, діяльнісної та рефлексивної ідентичності. Відсутність перспективної ідентичності та тенденція суттєвого переважання соціальних

ролей порівняно із індивідуальними свідчить про виражену тенденцію до самозахисту, про страх саморозкриття, недостатню впевненість. Домінуючою стратегією акультурації виявилась інтеграція. Водночас, досліджувані мають низький рівень задоволеності життям. Вибірка поділялась на адаптованих і неадаптованих осіб. Адаптовані особи вказують переважно свої сімейні, навчально-професійні ролі, групову приналежність; вони відчують фізичну та соціальну безпеку, позитивніше ставляться до оточуючих, відчують приналежність до нового суспільства, готові до співпраці з ним та використовують стратегію інтеграції. Неадаптовані особи при описі себе використовують ознаки, які відображають їхні інтереси, захоплення, компетенції і здатності до діяльності; вони значуще більше переживають внутрішню дисгармонію, що доповнюється неможливістю досягти очікувань, пов'язаних із соціальною або професійною позицією, заниженою самооцінкою, відчуттям безперспективності, безпорадності перед життєвими труднощами та використовують стратегію маргіналізації. У групі адаптованих досліджуваних вираженість у самоописі ситуативних характеристик, ролей або статусів пов'язана із низькими показниками за ускладненими типами адаптації – депресивності, ностальгії та відчуженості. Соціальна ідентичність у них пов'язана з найбільш адаптивною та продуктивною стратегією інтеграції. Характеристики соціальної ідентичності пов'язані з умовно об'єктивними критеріями задоволеності власним життям. У групі неадаптованих досліджуваних характеристики соціальної ідентичності пов'язані з неадаптивними типами – конформністю, депресивністю, відчуженістю, з позитивною оцінкою зовнішніх, формальних характеристик свого нинішнього життя та негативно пов'язана із мірою задоволеності, переживанням того, що є в житті, бажанням змінити його. Спільною тенденцією для досліджуваних двох груп є зв'язок ситуативної ідентичності з низькою вираженістю малоадаптивних стратегій акультурації, таких як сегрегація та маргіналізація.

Ключові слова: соціальна ідентичність, стратегії акультурації, типи адаптації, задоволеність життям, вимушені мігранти.

Вступ

Актуальність роботи. У всьому світі відбувається зростання міграційних процесів, що ставить перед науковцями низку проблем, пов'язаних з входженням особистості до нового культурного та мовленнєвого середовища. З початком російсько-української війни українців торкнулася проблема вимушеної міграції.

Під час зміни культурного середовища людина змушена приймати рішення, де саме її місце в суспільстві та в соціальних процесах, які відбуваються в невідомому для неї соціальному просторі. Прагнення індивіда ідентифікувати себе з тією чи іншою спільнотою виникає при руйнуванні традиційного укладу, коли людина змушена змінюватись, аби пристосуватись до нового середовища.

Усі ці процеси стають значно складнішими і можуть стати справжнім викликом, коли мова йде про ситуацію вимушеної міграції, причому як для самої особи, так і для приймаючої країни. Яскравим прикладом цього слугує хвиля міграції громадян України, які вимушені були залишити свою країну після повномасштабного вторгнення РФ. Йдеться про переживання ними змін, відмову від звичного способу життя, прийняття інших соціальних норм, правил, способів поведінки, налагодження нових соціальних зв'язків.

Психологічні феномени, пов'язані з міграційними процесами є предметом вивчення у працях Дж. Беррі, Д. Мацумото, К. Оберга та ін. Вивченням різних аспектів соціально-психологічної адаптації українських мігрантів займалась велика кількість науковців, зокрема, О. Блинова, В. Васютинський, І. Данилюк, А. Коваленко, Л. Коробка, О. Кухарук, В. Острова, М. Слюсаревський, Т. Титаренко та ін.

Мета дослідження: теоретико-емпіричний аналіз зв'язку соціальної ідентичності та соціально-психологічної адаптації в українських мігрантів.

Теоретичний аналіз

Соціальна ідентичність є однією з ключових проблем у психології, яка дозволяє зрозуміти, як люди сприймають себе та свою приналежність до різних соціальних груп. Це поняття має важливе значення для пояснення широкого спектру соціальних феноменів, включаючи міжгрупову взаємодію, упередження, стереотипи, колективну поведінку та самопрезентацію.

Теорія соціальної ідентичності, розроблена А. Тажфелем та Дж. Тернером (Tajfel, 1982), є одним з ключових теоретичних підходів у цій галузі. Згідно, з цією теорією, люди мають природну схильність категоризувати себе та інших за групами, що дозволяє їм підтримувати позитивний образ самих себе. Вона пояснює, як міжгрупова диференціація та упередження можуть виникати з потреби людей підтримувати позитивну соціальну ідентичність.

Сучасний феноменологічний підхід, представлений працями Б. Вейса та Дж. Г. Міда (Dalal, 2011), фокусується на суб'єктивному досвіді та інтерпретації соціальної ідентичності самими людьми. Цей підхід підкреслює, що соціальна ідентичність є динамічним процесом, який постійно конструюється в соціальній взаємодії.

Засновник символічного інтеракціонізму Дж. Мід вважав, що ідентичність є єдиним цілим, а здатність сприймати і життя, і свою поведінку в якості єдиного цілого взаємопов'язані (Dalal, 2011).

Здійснений огляд дозволяє констатувати, що існує наукова традиція розгляду соціальної ідентичності як цілісності (Dalal, 2011; Кухарук, 2021), як частини, елементу структури ідентичності особистості (Mergunkova, & Slerka, 2019), як структури Я-концепції (De Greiff, 2002), як результату ідентифікації з групою (Tajfel, 1978; Коваленко, & Безверха, 2017), як внутрішню динамічну структуру особистості, що з'являється та функціонує на основі відчуття власної належності до певних соціальних категорій (Губеладзе, 2012) тощо. Соціальна ідентичність може мати багато форм вираження (національна, етнічна, гендерна, професійна), регулює діяльність та поведінку індивіда, є наслідком усвідомлення своєї приналежності до спільноти і разом із цим її норм та цінностей, а отже дозволяє прогнозувати залежно від цього поведінку людини.

Як справедливо зауважує О. Кухарук, спільним для численних теоретичних підходів є розгляд соціальної ідентичності як складного та комплексного явища. Вона динамічна, здатна розвиватись, змінюватись впродовж життя особистості, як наслідок – надзвичайно варіативна. Здатність ідентичності змінюватись вимагає від людини постійного переосмислення на когнітивному та ціннісному рівні того, з чим або ким вона себе ідентифікує. Як наслідок, зміни в одній з ідентичностей можуть призводити до змін в іншому її виді, а в підсумку – формують соціальну ідентичність. Тобто, навіть одинична зміна призведе, у той чи інший спосіб, до зміни всієї системи ідентичностей (Кухарук, 2021).

І. Бондаревська, спираючись на соціально-психологічні теорії, побудувала модель соціальної ідентичності, яка включає в себе чотири прошарки. В центрі моделі знаходяться цінності, які найменше підпорядковані змінам, за цінностями знаходяться атитюди, що більше, ніж цінності підпорядковані змінам. Третім та четвертим прошарком є стиль міжособистісної взаємодії та поведінка в конкретній ситуації взаємодії, де останній найбільш підпорядкований змінам та може підлягати впливу. Перший та другий прошарки об'єднуються в змістов-

ному (смысловому) наповненні, а два останні – в стилі міжособистісної взаємодії, в якому він проявляється.

Процес добровільної чи вимушеної міграції, як правило, ускладнюється процесами адаптації. Ідея визначення адаптації, яке свого часу дав адаптації Ф. Меєрсон, як пристосування організму до зовнішнього середовища або до змін, що відбуваються в самому організмі, і може бути як генотипною, так і фенотипічною, була екстрапольована для пояснення взаємодії особи із соціальним середовищем (Lourenço, 2014).

З огляду на зазначене вище, соціально-психологічну адаптацію можна розглядати як неперервний процес реагування особистості на зміни у її житті, пристосування людей один до одного у процесі комунікації, вироблення нових способів взаємодії із компонентами соціального середовища. Мета соціально-психологічної адаптації – інтеграція особи до існуючої соціальної системи через вироблення паттернів поведінки, які б відображали систему існуючих в конкретній групі норм та цінностей, закріплення вмінь і навичок міжособової взаємодії (Острова, 2015).

Нині соціально-психологічна адаптація, на думку Т. Титаренко, має свою специфіку, адже зміни у соціальному середовищі відбуваються надзвичайно швидко та динамічно, реальність стає більш рухливою і відповідно це позначається на зміні сталості та нерухомості характеристик особистості (Титаренко, 2014). До таких характеристик, які виступають як умовами, так і наслідками соціально-психологічної адаптації, можуть бути віднесені ціннісні орієнтації особистості, її Я-концепція, спрямованість, спектр особистісних адаптаційних ресурсів, зокрема, гнучкість поведінки, здатність до адекватної оцінки ситуації, а також властивості інтелекту, емоційно-вольової сфери тощо. Соціально-психологічну адаптацію як феномен характеризує свідомо регуляція особистістю цього процесу на основі оцінки нею соціального середовища.

Окремим питанням постає визначення критеріїв, за якими можна оцінити успішність або неуспішність перебігу процесу адаптації. Так, більшість вчених зазначають про дві групи таких критеріїв: зовнішню та внутрішню (Martsyniak-Dorosh, 2022; Слюсаревський, 2013). У якості зовнішніх критеріїв виступають міра пристосованості, компетентності та успішності у досягненні очікуваної поведінки у конкретній спільноті, тобто відповідність її вимогам. У якості внутрішніх критеріїв зазвичай вказують суб'єктивне переживання особою комфорту та задоволеності своєю соціальною позицією та становищем.

При розгляді соціально-психологічної адаптації мігрантів слід враховувати добровільність-вимушеність міграції. У випадку добровільної міграції в особи є якщо не позитивна, то, принаймні, нейтральна установка щодо нового середовища, що в подальшому стає основою для зміни та набуття відповідних та адекватних нових форм поведінки. У випадку ж вимушеної міграції у людини першопочатково наявна негативна установка, що впливає на процес набуття нових варіантів поведінки і, відповідно, на весь процес адаптації (Леонова, 2015).

Також слід враховувати, що адаптація буде відрізнятися у осіб, які мігрували для постійного проживання, тимчасово на визначений термін або ж на невизначений період часу; у тих, хто проживає у спільноті мігрантів або ж серед жителів локальної спільноти; у тих, хто поселився у міській чи сільській місцевості тощо. Відповідно, соціально-психологічна адаптація може бути успішною (коли потреби особи задовольняються, соціальний статус зберігається або підвищується, рівень життя підтримується) або неуспішною (коли задовольняються лише базові потреби за рахунок чужих ресурсів, а соціальний статус та рівень життя знижується); активною (коли особа прагне впливати на процес) та пасивною (коли особа конформно пристосовується до умов) (Ровенчак, 2006).

Загалом, у літературі виокремлюють такі особливості соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, як значущість та цінність для них безпеки, зосередженість на минулому і труднощі планування, переживання невпевненості у своїх можливостях, проблеми зі здоров'ям тощо (Завгородня, 2023).

Дослідники використовують також поділ на умовно зовнішні та внутрішні чинники соціально-психологічної адаптації мігрантів. До об'єктивних зазвичай відносять нову країну перебування, її мову та культуру, ставлення місцевих жителів до мігрантів, етнічна та національна приналежність самого мігранта, наявність підтримки та структур, які її надають, соціально-політичні умови та соціально-економічне становище країни. До суб'єктивних чинників науковці відносять психологічні риси людини, особливості перебігу її пізнавальних та емоційних процесів, поведінка у стресових ситуаціях тощо (Слюсаревський, & Блінова, 2013).

З огляду на все зазначене, окремим питанням стоїть визначення критеріїв успішності або неуспішності соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів. Вслід за О. Марциняк-Дорош, надійними критеріями соціально-психологічної адаптації мігранта до нового соціокультурного середовища можна вважати його задоволеність жит-

тям як внутрішній критерій, а міру залученості людини до нового соціокультурного середовища, - як зовнішній (Martsyniak-Dorosh, 2022).

Таким чином, соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів має свої особливості через специфіку труднощів на її шляху об'єктивного та суб'єктивного характеру, дію внутрішніх та зовнішніх чинників, необхідність впоратись не лише із соціокультурними викликами, але й доданням травмуючого досвіду, з якими стикаються вимушені мігранти.

Виокремлення невиділених раніше частин загальної проблеми

В останні роки дослідження міграції зосереджувалися переважно на проблемах трудової міграції, яка була свідомо обрана та спланована особою. Показано, що очікування трудових мігрантів, як правило, завищені, і в більшості випадків не справджуються при еміграції до іншої країни. Крім цього, вивчалися проблеми вимушеної міграції з країн Сходу до європейських країн через війну та економічні та продовольчі проблеми.

Проблема вимушеної міграції українців до інших країн у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України та анексії територій є новою для психологічної науки. На відміну від вже проведених досліджень, вказана проблема має свою специфіку, яка полягає в тому, що частина вимушених мігрантів походять з територій, які анексовані або зруйновані ворогом та у них відсутня перспектива повернення до звичного життя. Проблема зміна соціальної ідентичності вимушених мігрантів та її зв'язок з соціально-психологічною адаптацією якраз і постає перспективною для поточного дослідження.

Методологія дослідження

Вибірку склали 126 осіб, з яких 120 жінок, 6 чоловіків – вимушені мігранти з України, які на момент дослідження проживають у країнах Євросоюзу (зокрема, у Польщі, Німеччині, Франції, Словаччині). Вік досліджуваних від 20 до 51 року. Вибірка формувалась стихійно.

Методичний інструментарій дослідження:

- тест М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?»;
- «Опитувальник адаптації особистості до нового соціокультурного середовища» (Л. Янковський);

– методика «Акультураційні установки» Дж. Беррі (в адаптації Я. Андрушко);

– методика «Шкала задоволеності життям» (Е. Дінер).

Для збору соціально-демографічної інформації про досліджуваних (вік, стать, тривалість проживання у країні перебування) використувалася анкета. Згідно з даними, більшість досліджуваних вимушені були виїхати з країни з початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України і перебувають за кордоном 2 роки. Лише незначна частка з них емігрували відносно недавно і знаходяться в іншій країні близько року. 56,4% досліджуваних вимушено емігрували з окремим членами своїх сімей (зазвичай, діти або батьки), 27,8% – виїхали усією сім'єю, ще 14,3% – самі.

Емпіричний матеріал був зібраний з використанням онлайн сервісу Google Forms.

Для обробки емпіричних даних використовувалися методи математико-статистичної обробки: описові статистики; порівняльний аналіз (критерій U Манна-Уїтні), кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) (пакет для обробки статистичних даних SPSS–22).

Результати дослідження

Аналіз отриманих результатів щодо соціальних ролей, рольової поведінки, місця особи не тільки в соціальному середовищі, але і в світі загалом почнемо з тесту М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?». Співвідношення соціальних ролей та індивідуальних характеристик може дати інформацію про те, наскільки досліджувані усвідомлюють та приймають свою унікальність, та наскільки їм важлива приналежність до певної групи людей. Найчастіше для опису себе досліджувані використовують характеристики, які відображають їхні соціальні ролі та приналежність до різних соціальних груп. Соціальна ідентичність виражена найбільшою мірою (3,6): сімейні ролі, навчально-професійні рольові позиції, групова приналежність (волонтер, біженець, мігрант). На другому місці за частотою та кількістю згадувань є ознаки комунікативної (1,1), діяльної (1,3) та рефлексивної (1,1) ідентичностей. Комунікативна ідентичність відображає значущість належності до кола близьких осіб, друзів, однодумців, через опис себе як суб'єкта спілкування, оцінка своєї взаємодії з людьми. Діяльна ідентичність відображає інтереси, захоплення, компетенції і здатності до діяльності. В якості рефлексивної ідентичності визначені особисті якості, риси характеру або ставлення до себе. Водночас матеріальна

та фізична ідентичності зустрічаються значно рідше. Звертає на себе увагу відсутність будь-яких характеристик, які можна було б віднести до перспективної ідентичності, тобто пов'язаної із намірами, мріями, бажаннями щодо будь-якої зі сфер соціального життя – спілкування, сім'ї, професії тощо. Звертає на себе увагу також тенденція суттєвого переважання у самоописі досліджуваних соціальних ролей порівняно із зазначеними ними індивідуальними характеристиками, що свідчить про виражену тенденцію до самозахисту, можливий страх саморозкриття, недостатню впевненість у собі.

Міру адаптованості досліджуваних до нового середовища визначали за допомогою опитувальника Л. Янковського (табл. 1).

Таблиця 1

**Показники адаптації особистості
до нового соціокультурного середовища**

Шкали	Мінімум	Максимум	Середнє значення	Стандартне відхилення
Адаптація	5,00	14,00	9,1429	2,27083
Конформність	4,00	11,00	6,8571	1,68348
Інтерактивність	5,00	13,00	8,5714	1,93202
Депресивність	3,00	10,00	6,0476	1,82658
Ностальгії	4,00	12,00	8,7143	2,37207
Відчуженості	2,00	12,00	6,8095	2,55808

Найвищі показники отримано за шкалами адаптації (9,1), ностальгії (8,7) та інтерактивності (8,6). Подібне поєднання може бути ознакою своєрідного внутрішньоособистісного конфлікту, адже з одного боку вони позитивно ставляться до нового оточення, приймають його, відчують тут соціальну та фізичну захищеність, намагаються активно пристосуватись до нових умов нового середовища, розширити у ньому свої соціальні зв'язки, реалізувати себе тут та поводитись відповідно до соціальних норм та ролей цього суспільства. Водночас, відчутним стає втрата зв'язку, переживання роз'єднаності зі своєю рідною культурою, її цінностями, що може викликати емоційне спустошення, меланхолію.

Шкали конформності (6,9), відчуженості (6,8) та депресивності (6,1) є менш вираженими, а отже досліджувані меншою мірою демонструють орієнтацію на соціальне схвалення та потребу в прихильності

нового оточення, їхня поведінка залежить від очікувань членів нової соціокультурної групи залежно від ступеня власної зацікавленості і очікуваної винагороди. Вони можуть відчувати занепокоєння з приводу нездатності задовольнити свої потреби, безпорадність перед життєвими труднощами або покинутість, що поєднується з почуттям безперспективності але загалом можуть дати собі раду з цим і високих значень ці показники не досягають.

Для визначення домінуючих стратегій акультурації у досліджуваних використовувалася методика «Акультураційні установки» Дж. Беррі. Домінуючою стратегією акультурації у досліджуваних виявилась інтеграція (3,3), яка характеризується прагненням мігрантів зберегти основні культурні риси, але водночас прийняти основні цінності та стандарти поведінки нової культури та встановити тісні зв'язки з її представниками.

Значно менш вираженими виявились стратегії сепарації (1,7) та асиміляції (1,5). Тобто можна говорити про те, що хоча загалом по вибірці це не є домінуючою стратегією, тим не менш її частина (близько 14,1%) зберігає свої культурні характеристики та етнічну ідентичність і при цьому утримуються від будь-яких контактів і стосунків з представниками нового культурного середовища. Натомість, вони схильні підтримувати стосунки з представниками своєї культури. Це може бути обумовлено тимчасовим перебуванням у чужому середовищі або ворожим чи негативним ставленням приймаючої сторони. Те саме стосується стратегії асиміляції, високі показники за якою спостерігались у 4,7% досліджуваних, які відмовились від власної культурної ідентичності та активно ідентифікують себе з новою культурою. Вони спрямовані на прийняття нових цінностей і поступову заміну ними своїх.

Найменш вираженою виявилась стратегія маргіналізації (1,1), яка є найбільш дезадаптивною і виявляється у тому, що мігранти відкидають свою власну культуру під впливом оточуючого середовища, але й не приймають нову переважно через неприйняття та дискримінацію з боку представників більшості. Як результат, вони не ідентифікують себе ні з новою культурою, ні зі своєю.

Внаслідок теоретичного огляду проблематики соціально-психологічної адаптації мігрантів в якості інтегрального показника її успішності був обраний критерій задоволеності особи своїм життям. З цієї метою використовувалася шкала задоволеності життям Е. Дінера, яка вимірює глобальні когнітивні судження. Отримані середні значення за кожним із суджень надані у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники задоволеності життям (n=63)

	Фактори	Середні значення	Високий рівень	Низький рівень
			%	%
1	У багато чому моє життя близьке до ідеалу	2,6	47,6	52,4
2	У мене відмінні умови життя	3,5	61,9	38,1
3	Я задоволений своїм життям	3,1	52,4	47,6
4	У мене є все, що мені потрібно в житті	3,1	57,1	42,9
5	Якщо б я міг прожити своє життя ще раз, я не змінив би майже нічого	3,0	38,1	61,9
6	Загальний показник задоволеності життям	3,1	42,2	56,3

Отримані середні значення свідчать про загалом низький рівень задоволеності життям. Відносно вищим за інші є показник за фактором задоволеності умовами життя (3,5), найнижчим є показник наближеності життя до ідеалу (2,6). Середні значення, які б відповідали підвищеному або високому рівню задоволеності життям, у досліджуваних відсутні, а отже, можна припустити наявність суттєвих труднощів та перешкод різного характеру у процесі їхньої соціально-психологічної адаптації до умов нового соціокультурного середовища.

На основі інтегрального показника задоволеності життям усі досліджувані були поділені на дві групи: неадаптовані (групу 1 склали 72 особи – 56,3%) та адаптовані (групу 2 склали 54 особи – 42,2%).

Для перевірки достовірності такого поділу здійснено пошук відмінностей за різним факторами задоволеності життям у двох групах на основі порівняння середніх значень (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняння середніх значень факторів задоволеності життям у двох груп досліджуваних

№	Фактори	Загалом по вибірці	Група 1 (n=72)	Група 2 (n=54)	U-критерій Манна-Уїтні	P
1	У багато чому моє життя близьке до ідеалу	2,6	1,7	3,9	189	,000
2	У мене відмінні умови життя	3,5	2,9	4,2	202	,000

3	Я задоволений своїм життям	3,1	1,9	4,8	67	,000
4	У мене є все, що мені потрібно в житті	3,1	2,5	3,9	292	,005
5	Якщо б я міг прожити своє життя ще раз, я не змінював би майже нічого	3,0	1,8	4,7	67	,000

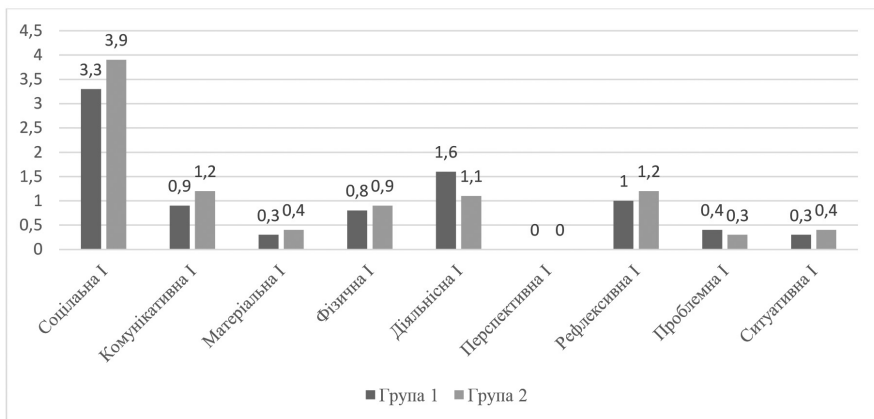

Рис. 1. Співвідношення ідентичностей у двох групах досліджуваних за тестом М. Куна і Т. Макпартленда «Хто Я?»

Статистично значущі відмінності між групами за U-критерієм Манна-Вітні виявлено лише за показниками соціальної та діяльнісної ідентичностей ($U=321$; $p=0,003$ та $U=343$; $p=0,048$). Тобто, адаптовані досліджувані більшою мірою вказували свої сімейні, навчально-професійні ролі, групову приналежність, тоді як неадаптовані більшою мірою використовували ознаки, які відображають їхні інтереси, захоплення, компетенції і здатності до діяльності. Це може бути пов'язано з їхнім бажанням реалізуватись професійно у новому середовищі, на шляху якого можуть виникати багато перешкод об'єктивного характеру (відповідність освіти, знання нової мови, можливості працевлаштування за спеціальністю, наявність соціальної підтримки по догляду за дітьми тощо).

Результати порівняння показників у двох групах досліджуваних за опитувальником адаптації особистості до нового соціокультурного середовища Л. Янковського представлені у табл. 4.

Таблиця 4

Показники двох груп досліджуваних за шкалами опитувальника адаптації особистості до нового соціокультурного середовища

Шкали	Групи		U-критерій Манна-Уїтні	P
	Група 1 (неадаптовані, n=72)	Група 2 (адаптовані, n=54)		
Адаптація	8,3	10,3	184	,000
Конформність	7,1	6,6	414	,306
Інтерактивність	8,6	8,6	472	,848
Депресивність	6,7	5,2	270	,002
Ностальгія	8,8	8,6	459	,701
Відчуженість	7,6	5,8	279	,003

Виявлено статистично значущі відмінності за показниками міри адаптованості, депресивності та відчуженості. Досліджувані групи 2, на відміну від групи 1, відчувають фізичну та соціальну безпеку, позитивніше ставляться до оточуючих, схильні приймати їх, відчувають приналежність до нового суспільства та готові до співпраці з ним.

На противагу, досліджувані групи 2 значуще більше переживають внутрішню дисгармонію, що доповнюється неможливістю досягти очікувань, пов'язаних із соціальною або професійною позицією, заниженою самооцінкою, відчуттям безперспективності та безпорадності перед життєвими труднощами. Ці дані співвідносять із попередніми даними, згідно з якими досліджувані цієї ж групи частіше використовували для самоопису діяльнісні характеристики.

Відмінності між групами щодо стратегій акультурації за методикою Дж. Беррі (Я. Андрушко) відображені у таблиці 5.

Таблиця 5

Середні значення прояву стратегій акультурації у досліджуваних двох груп

№	Стратегії	Група 1 неадаптовані, n=72	Група 2 адаптовані, n=54	U-критерій Манна-Уїтні	P
1	Сепарація	1,7	1,8	477	,899
2	Маргіналізація	1,4	1,1	355	,016
3	Інтеграція	3,1	3,5	310	,013
4	Асиміляція	1,5	1,5	472	,849

Досліджувані групи 2 статистично значуще частіше використовують стратегію інтеграції у процесі адаптації до нового соціокультурного середовища, що відображає їхнє прагнення зберегти основні культурні риси, але водночас прийняти основні цінності та стандарти поведінки нової культури, встановити тісні зв'язки з її представниками. На противагу цьому, досліджувані групи 1 частіше виявляють стратегію маргіналізації, за якої відкидається власна культура, проте не приймається і нова. Це може бути наслідком не лише індивідуальних або культурних особливостей досліджуваних, але й неприйняття та дискримінації з боку представників приймаючого суспільства. Як результат, вони не ідентифікують себе ні з культурою країни, в якій перебувають, ні зі своєю культурою. Ці дані доповнюють попередні, адже особи, що використовують подібну стратегію для адаптації, часто характеризуються почуттями відчуженості та втрати власної ідентичності.

Для з'ясування зв'язків між досліджуваними показниками у двох групах використовувався кореляційний аналіз (за Пірсоном). Представимо спочатку результати у групі 1 (табл. 6).

Таблиця 6

Кореляційні зв'язки між характеристиками соціальної ідентичності та досліджуваними показниками у групі 1 (n=72)

	Соціальна І	Комунікативна І	Фізична І	Діяльсна І	Рефлексивна І	Проблемна І	Ситуативна І	Матеріальна І
Соціально-психологічна адаптація								
Адаптація								
Конформність		,493**	,466**	,353*	,341*			
Інтерактивність			,575**		,377*		,423*	
Депресивність	,526**			,461**				
Ностальгія	,364*			,341*		,344*		-,365*
Відчуження								-,402*
Стратегії акультурації								
Сепарація			,353*	,440**	,379*			-,493

Маргіналізація				,381*		,641**	
Інтеграція							,385*
Асиміляція		-,501**					
Фактори задоволеності життям							
Життя близьке до ідеалу				,348*		-,440*	,339*
Відмінні умови					,460*		,461**
Задоволений своїм життям	-,352*	-,557**	-,378*	-,551**			-,538
Є все, що потрібно в житті				,444**			-,361*
Якби міг прожити ще раз, то не змінював би нічого				-,486		-,370*	-,395*

*Примітки: ** – значущість на рівні $p \leq 0,01$; * – значущість на рівні $p \leq 0,05$*

У цій групі досліджуваних відсутні взаємозв'язки між характеристиками соціальної ідентичності із найоптимальнішим типом пристосування до нових соціокультурних умов – адаптацією, а більшість значущих та слабших зв'язків стосується дезадаптивних типів – конформність, депресивність, відчуженість. Із конформним типом адаптації, якому притаманна спрямованість на отримання соціального схвалення, залежність від групи, потреба в прихильності та емоційних стосунках з іншими людьми, пов'язана актуальність комунікативних та фізичних характеристик соціальної ідентичності, які відображають важливість спілкування та оцінку ними своєї взаємодії з людьми, а також суб'єктивне відображення себе ($r = ,439$; $p \leq 0,01$; $r = ,466$; $p \leq 0,01$). Останнє пов'язано також із почуттям впевненості у власних можливостях, критичним ставлення до своєї поведінки, налаштованістю на розширення соціальних зв'язків ($r = ,575$; $p \leq 0,01$). При вираженому депресивному типі адаптації досліджувані схильні частіше вказувати свою групову приналежність (сімейну, конфесійну, територіальну, навчальну або професійну) або ж діяльність, компетенції, інтереси ($r = ,526$; $p \leq 0,01$; $r = ,461$; $p \leq 0,01$). Наявність значної кількості взаємозв'язків між більшістю характеристик соціальної ідентичності та ностальгією свідчить про їхню тривогу щодо власної соціальної ідентичності, зокрема, через неможливість досягти очікувань, пов'язаних із соціальною або професійною позицією, відчуття безперспективності та безпорадності перед життєвими труднощами, і все це на

тлі відчуття відокремленості від близьких цінностей і неможливості знайти нові.

Підтвердження цьому знаходимо і при аналізі взаємозв'язків між характеристиками соціальної ідентичності та домінуючими стратегіями акультурації. Вираженість соціальної ідентичності, а саме представленість діяльнісних, фізичних та рефлексивних самоописів, але відсутність ситуативних пов'язана з переважанням сепарації як домінуючої стратегії акультурації неадаптованих досліджуваних ($r=,440$; $p\leq 0,01$; $r=,435$; $p\leq 0,05$; $r=,379$; $p\leq 0,05$), що свідчить про нездатність реалізувати свій діяльнісний потенціал, свої здібності та можливості, що супроводжується зниженням мотивації до соціокультурної адаптації, утриманням від стосунків із представниками іншого культурного середовища. Натомість, здатність означити свій ситуативний статус, дати ситуативну оцінку собі та своєму становищу пов'язано зі зниженням у них вираженості до асиміляції або маргіналізації ($r=-,641$; $p\leq 0,01$; $r=-,501$; $p\leq 0,01$).

Крім цього, соціальна ідентичність неадаптованих досліджуваних пов'язана із усіма показниками задоволеності життям, проте є особливості цього взаємозв'язку: вираженість у самоописі матеріальних, рефлексивних, проблемних ознак пов'язана із позитивною оцінкою ними зовнішніх, формальних характеристик свого теперішнього життя, зокрема, його наближеності до ідеалу або оцінка ними умов свого життя ($r=,461$; $p\leq 0,01$; $r=,460$; $p\leq 0,01$; $r=,339$; $p\leq 0,05$; $r=,348$; $p\leq 0,05$). Водночас, практично всі параметри соціальної ідентичності негативно пов'язані із суб'єктивними чинниками – мірою задоволеності ($r=-,557$; $p\leq 0,01$; $r=,538$; $p\leq 0,01$; $r=,551$; $p\leq 0,01$), переживанням того, що є все, що потрібно в житті ($r=-,444$; $p\leq 0,01$), бажанням змінити його ($r=-,486$; $p\leq 0,01$). Чим частіше досліджувані вказували ситуативні характеристики, тим рідше вони оцінювали своє життя як наближене до ідеалу ($r=-,440$; $p\leq 0,01$).

Перейдемо до аналізу взаємозв'язків між досліджуваними показниками, виявлених у групі 2 (табл. 7).

Таблиця 7

Кореляційні зв'язки між характеристиками соціальної ідентичності та досліджуваними показниками у групі 2 (n=54)

	Соціальна І	Комунікативна І	Фізична І	Діяльнісна І	Рефлексивна І	Проблемна І	Ситуативна І	Матеріальна І
Соціально-психологічна адаптація								
Адаптація			,281*		,305*			
Конформність					,291*			
Інтерактивність			,305*					
Депресивність	,367**						-,297*	
Ностальгія							-,472**	
Відчуження			,249*				-,345**	
Стратегії акумуляції								
Сепарація			,282*		,385**		-,352**	
Маргіналізація							-,505**	
Інтеграція	,311*	,411**			,414**			
Асиміляція								
Фактори задоволеності життям								
Життя близьке до ідеалу			-,266*	-,285*				
Відмінні умови					,297*	,374**		,329*
Задоволений своїм життям								
Є все, що потрібно в житті					-,387**			
Якби міг прожити ще раз, то не змінював би нічого								

Примітки: ** – значущість на рівні $p \leq 0,01$; * – значущість на рівні $p \leq 0,05$

У досліджуваних цієї групи вираженість у самоописі ситуативних характеристик, ролей або статусів пов'язана із низькими показниками за ускладненими типами адаптації – депресивності ($r = -,287$;

$p \leq 0,01$), ностальгії ($r = -,472$; $p \leq 0,01$) та відчуженості ($r = -,345$; $p \leq 0,01$). Водночас, частота згадувань своєї сімейної, територіальної чи конфесійної приналежності пов'язана із вираженістю депресивності ($r = ,367$; $p \leq 0,01$). Зв'язки меншої сили свідчать про наявність тенденційного взаємозв'язку між рефлексивними, фізичними характеристиками та вираженістю конструктивніших типів адаптації – інтерактивності, адаптації, конформності. На противагу, у групі 1 жодна з характеристик соціальної ідентичності не мала зв'язку із адаптивним типом пристосування до нового соціокультурного середовища.

Основні значущі зв'язки соціальної ідентичності у групі 2 стосуються найбільш адаптивної та продуктивної стратегії акультурації – інтеграції. Зокрема, сприймання себе як суб'єкта спілкування, частини кола друзів підвищує прагнення мігрантів зберегти основні культурні риси, але одночасно прийняти основні цінності та стандарти поведінки нової культури, а також встановити тісні зв'язки з представниками нової культури ($r = ,414$; $p \leq 0,01$; $r = ,311$; $p \leq 0,05$). Домінування персональної ідентичності, особистісних характеристик може мати двоякий ефект: з одного боку, це сприяє взаємному збагаченню культур на новій, спільній основі, виходячи за межі власної культурної сфери ($r = ,414$; $p \leq 0,01$), а з іншого – пов'язане із прагненням зберегти свої культурні характеристики та ідентичність і при цьому утриматись від будь-яких контактів з представниками іншого культурного середовища ($r = ,385$; $p \leq 0,01$). Припускаємо, що це залежить від того, як саме особа сприймає себе у новому для неї соціокультурному просторі, наскільки ворожим або лояльним його вважає для себе. Разом з тим, можна помітити спільну тенденцію у двох групах: вираженість ситуативної ідентичності у цій групі також пов'язана із низькою вираженістю малоадаптивних стратегій акультурації, таких як сегрегація ($r = -,352$; $p \leq 0,01$) та маргіналізація ($r = -,505$; $p \leq 0,01$).

Крім цього, в адаптованих досліджуваних окремі характеристики соціальної ідентичності пов'язані (прямо або обернено) із об'єктивними критеріями задоволеності життям, а не суб'єктивними, як у групі неадаптованих. Тобто адаптовані досліджувані також вважають своє життя далеким від ідеалу при одночасно позитивній оцінці наявних умов життя, але, на відміну від неадаптованих, їм не притаманне шкодування за ним або знецінення того, що є. Так, зокрема, оцінка своєї забезпеченості, як і визнання труднощів у самовизначенні, пов'язані із задоволеністю умовами свого життя ($r = ,329$; $p \leq 0,01$; $r = ,374$; $p \leq 0,01$). Відображення ж у самоописі свого ситуативного статусу, вмін та інтересів підкреслюють невідповідність їхнього життя бажаному ідеалу

($r=-,311$; $p\leq 0,05$; $r=-,266$; $p\leq 0,01$; $r=-,285$; $p\leq 0,01$). Адаптовані досліджувані із вираженою персональною, а не соціальною ідентичністю частіше зауважують, що не мають того, що потрібно їм у житті ($r=-,387$; $p\leq 0,01$).

Загалом, здійснений порівняльний та кореляційний аналіз дозволив нам виявити як відмінні, так і спільні тенденції у зв'язку між характеристиками соціальної ідентичності досліджуваних та їхньою соціально-психологічною адаптацією до нового середовища в умовах вимушеної міграції.

Дискусія

Зв'язок між соціальною ідентичністю та соціальною адаптацією мігрантів виявлено у нашому попередньому дослідженні (Коваленко, Безверха, 2017). Вибірку склали українці, які добровільно стали трудовими емігрантами у країни Європи, та іноземці-імігрантами, які прибули до України та працевлаштувалися. Соціальна ідентичність у трудових мігрантів має прямі взаємозв'язки з адаптацією. У імігрантів соціальна ідентичність пов'язана з внутрішнім контролем, фізичним функціонуванням та підпорядкуванням, а у емігрантів – з інтернальністю, зовнішнім контролем, неприйняттям інших, психологічним здоров'ям. Імігранти відрізняються високим рівнем сприятливості неформальних стосунків, як значущу групу вони обирають однокласників, сім'ю та друзів, успішних професіоналів та людей з позитивними цінностями. У них переважає Соціальне Я, менше Рефлексивне, Матеріальне Я. Вони мають низькі рівні адаптації, самоприйняття, прийняття інших та відчувають низький емоційний комфорт, внутрішній контроль і не схильні до домінування.

Емігранти мають високі показники за шкалами задоволеності членством, саморозвитку та саморозуміння, оцінки приналежності, сприятливості неформальних стосунків, а також низький рівень міжгрупової конкуренції і високий рівень соціальної ідентичності. Емігранти частіше обирають як значущу групу сім'ю, людей з позитивними цінностями, друзів, колег, представників місцевого населення за кордоном та однодумців, мають Рефлексивне Я і Соціальне Я. Емігранти більш адаптовані, мають високі показники само прийняття та прийняття інших, емоційного комфорту, внутрішнього контролю та домінування.

На відміну від добровільних трудових мігрантів, вимушені мігранти мають низький рівень задоволеності життям. Відносно вищим за інші є показник за фактором задоволеності умовами життя, найнижчим

є показник наближеності життя до ідеалу, що свідчить про наявність суттєвих труднощів у процесі їхньої соціально-психологічної адаптації до умов нового соціокультурного середовища. На основі інтегрального показника задоволеності життям усі досліджувані були поділені на дві групи: неадаптовані та адаптовані.

У групі неадаптованих вимушених мігрантів жодна з характеристик соціальної ідентичності не мала зв'язку із адаптивним типом пристосування до нового соціокультурного середовища, а більшість зв'язків стосується дезадаптивних типів – конформність, депресивність, відчуженість. Наявність взаємозв'язків між характеристиками соціальної ідентичності та ностальгією свідчить про тривогу щодо власної соціальної ідентичності, відчуття безперспективності та безпорадності, а також з переважанням сепарації як домінуючої стратегії акультурації, що свідчить про нездатність реалізувати свій діяльнісний потенціал, що супроводжується зниженням мотивації до соціокультурної адаптації. Крім цього, соціальна ідентичність неадаптованих досліджуваних пов'язана із позитивною оцінкою ними формальних характеристик життя та негативно – із мірою задоволеності життям та бажанням змінити його.

У адаптованих досліджуваних вираженість ситуативних характеристик пов'язана із низькими показниками типів адаптації – депресивності, ностальгії та відчуженості. Основні значущі зв'язки соціальної ідентичності стосуються найбільш адаптивної та продуктивної стратегії акультурації – інтеграції, а також з об'єктивними критеріями задоволеності власним життям, яке вони вважають далеким від ідеалу при одночасно позитивній оцінці наявних умов життя, але, на відміну від неадаптованих, їм не притаманне шкодування за ним або знецінення того, що є. Відображення ж свого ситуативного статусу, вмінь та інтересів підкреслюють невідповідність їхнього життя бажаному ідеалу.

Висновки

1. Існує наукова традиція розгляду соціальної ідентичності як частини, елементу структури ідентичності особистості, Я-концепції, результат ідентифікації з групою, форму самопрезентації тощо. Соціальна ідентичність може мати багато форм вираження (національна, етнічна, гендерна, професійна), регулює діяльність та поведінку індивіда, є наслідком усвідомлення своєї приналежності до спільноти і разом із цим її норм та цінностей, а отже дозволяє прогнозувати залежно

від цього поведінку людини. Усі розглянуті підходи єдині в тому, що розглядають соціальну ідентичність як складне та комплексне явище. Вона динамічна, здатна розвиватись, змінюватись впродовж життя особистості, як наслідок – надзвичайно варіативна. Соціальна ідентичність – внутрішня динамічна структура особистості, що з'являється та функціонує на основі відчуття власної належності до певних соціальних категорій.

2. Виявлено, що найчастіше для опису себе досліджувані вказували сімейні, навчально-професійні ролі, групову приналежність, місцеву ідентичність. На другому місці – ознаки комунікативної, діяльничної та рефлексивної ідентичності. Практично відсутня перспективна ідентичність та тенденція суттєвого переважання соціальних ролей порівняно із індивідуальними характеристиками. Найвищі показники досліджувані отримали за шкалами адаптації, ностальгії та інтерактивності, а домінуючою стратегією акультурації виявилась інтеграція. Водночас, отримані дані свідчать про загалом низький рівень задоволеності досліджуваних життям.

3. Адаптовані досліджувані більшою мірою вказували свої сімейні, навчально-професійні ролі, групову приналежність; вони відчують фізичну та соціальну безпеку, позитивніше ставляться до оточуючих, відчують приналежність до нового суспільства та готові до співпраці. Переважаючою є стратегія інтеграції.

Неадаптовані досліджувані при описі себе частіше використовують ознаки, які відображають їхні інтереси, захоплення, компетенції і здатності до діяльності; вони значуще більше переживають внутрішню дисгармонію через неможливість досягти очікувань, пов'язаних із соціальною або професійною позицією, заниженою самооцінкою, відчуттям безперспективності та безпорадності перед життєвими труднощами. У досліджуваних цієї групи переважає стратегія маргіналізації.

4. З'ясовано, що у групі адаптованих досліджуваних вираженість у самоописі ситуативних характеристик, ролей або статусів пов'язана із низькими показниками за ускладненими типами адаптації – депресивності, ностальгії та відчуженості. Основні значущі зв'язки соціальної ідентичності у цій групі стосуються найбільш адаптивної та продуктивної стратегії акультурації – інтеграції. Домінування ж персональної ідентичності може мати двоякий ефект: з одного боку, це також сприяє інтеграції, а з іншого – може бути пов'язане із вираженою маргіналізацією. Окремі характеристики соціальної ідентичності пов'язані саме із умовно об'єктивними критеріями задоволеності власним життям (а

не суб'єктивними, як у групі неадаптованих). Адаптовані досліджувані також вважають своє життя далеким від ідеалу при одночасно позитивній оцінці наявних умов життя, їм не притаманне шкодування за ним або знецінення того, що є.

У групі неадаптованих досліджуваних відсутні взаємозв'язки характеристик соціальної ідентичності із найоптимальнішим типом пристосування до нових соціокультурних умов – адаптацією, а більшість кореляцій стосуються неадаптивних типів – конформність, депресивність, відчуженість. Натомість, здатність означити свій ситуативний статус, дати ситуативну оцінку собі та своєму становищу особою пов'язано зі зниженням у них вираженості до асиміляції або маргіналізації. Соціальна ідентичність у них пов'язана із позитивною оцінкою ними зовнішніх, формальних характеристик свого теперішнього життя, але негативно пов'язана із суб'єктивними критеріями – мірою задоволеності життям та бажанням змінити його.

Спільною тенденцією у досліджуваних двох груп є те, що вираженість ситуативної ідентичності пов'язана із низькою вираженістю малоадаптивних стратегій акультурації, таких як сегрегація та маргіналізація.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у розробці та впровадженні програм психологічного супроводу вимушених українських мігрантів залежно від перебігу їхньої соціально-психологічної адаптації до нових соціокультурних умов.

Декларація про конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність потенційних конфліктів інтересів стосовно дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

Andrushko, Y. (2023). Results of Adaptation of the Methodology for Studying the Acculturation of Migrants by J. Berry on the Ukrainian Sample. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 10, 90–115. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2023-10-5>

Dalal, J. (2011). George Herbert Mead: A Social Psychologist. *Contemporary Education Dialogue*, 8(1), 85–103. <https://doi.org/10.1177/097318491000800105>

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York : DoubledayAnchor.

Lourenço, O. (2014). Piaget, Jean. In D. Phillips (Ed), *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy* (Vol. 2, pp. 623–628). Los Angeles : Sage Publications, Inc.

Martsyniak-Dorosh, O. (2022). *The Heavy Psychological Toll of the War in Ukraine – Mental health support is the need of the hour*. Retrieved from: <https://www.medpagetoday.com/opinion/second-opinions/101119>

Merunkova, L., & Slerka, J. (2019). Goffman's theory as a framework for analysis of self presentation on online social networks. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 13(2), 243–276.

Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge : Cambridge University Press.

Tajfel, H., & Robinson, W. P. (1996). *Social groups and identities : developing the legacy of Henri Tajfel*. Butterworth-Heinemann.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel, & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Chicago : Nelson-Hall.

Блинова, О. Є. (2016). Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. *Актуальні проблеми психології. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія: збірник наукових праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*, 9, 9, 58–66.

Бондаревська, І. (2011). Теоретичні підходи до вивчення соціальної ідентичності. *Соціальна психологія*, 4(48), 14–25.

Губеладзе, І. Г. (2012). Психологічні механізми трансформації соціальної ідентичності молоді сільського походження в міській спільноті. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Данилюк І. В., & Курапов А. О. (2018). «Культурна соціалізація»: акультурація як механізм мультикультурної соціалізації. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*, 48(1), 46–52.

Завгородня, О., & Краєва, О. (2023). Психологічні проблеми осіб, вимушено переміщених внаслідок російської агресії. *Вісник Національного університету оборони України*, 73(3), 73–82. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-73-82>

Коваленко, А. Б., & Безверха, К. С. (2017). Соціальна ідентичність як механізм адаптації особистості під час суспільної кризи. *Український психологічний журнал*, 1, 48–62.

Коробка, Л., & Васютинський, В. (2019). *Спільнота в умовах воєнного конфлікту: психологічні стратегії адаптації*. Кропивницький : Імекс-ЛТД.

Кухарук, О. (2021). Ціннісна складова соціальної ідентичності у прогнозуванні соціальної взаємодії. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 11, 87–93.

Кухарук, О. (2022). Ідентичнісний вимір соціальної резильєнтності: визначення, підходи, можливості прогнозування. *Проблеми політичної психології*, 12(26), 77–90. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-107>.

Леонова, І. М. (2015). Теоретичний аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців в Україні. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 4(29). Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/229859203.pdf>

Острова, В. Д. (2015). Проспективна ідентичність як чинник соціально-психологічної адаптації студентської молоді. (Автореф. дис. канд. психол. наук). Київ.

Ровенчак, О. (2006). Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. *Політичний менеджмент*, 2, 127–139.

Слюсаревський, М. М., & Блинова, О.Є. (2013). *Психологія міграції*. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД».

Титаренко, Т. М. (2014). *Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності*. (Монографія). Київ : Міленіум.

References

Andrushko, Y. (2023). Results of Adaptation of the Methodology for Studying the Acculturation of Migrants by J. Berry on the Ukrainian Sample. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 10, 90–115. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2023-10-5>

Dalal, J. (2011). George Herbert Mead: A Social Psychologist. *Contemporary Education Dialogue*, 8(1), 85–103. <https://doi.org/10.1177/097318491000800105>

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York : DoubledayAnchor.

Lourenço, O. (2014). Piaget, Jean. In D. Phillips (Ed), *Encyclopedia of Educational Theory and Philosophy* (Vol. 2, pp. 623–628). Los Angeles : Sage Publications, Inc.

Martsyniak-Dorosh, O. (2022). *The Heavy Psychological Toll of the War in Ukraine – Mental health support is the need of the hour*. Retrieved from: <https://www.medpagetoday.com/opinion/second-opinions/101119>

Merunkova, L., & Slerka, J. (2019). Goffman's theory as a framework for analysis of self presentation on online social networks. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 13(2), 243–276.

Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge : Cambridge University Press.

Tajfel, H., & Robinson, W. P. (1996). *Social groups and identities : developing the legacy of Henri Tajfel*. Butterworth-Heinemann.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel, & W. G. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7–24). Chicago : Nelson-Hall.

Blynova, O. Je. (2016). Socialjno-psykhologhichni zasady adaptaciji vymushenykh mighrantiv [Socio-psychological bases of adaptation of forced migrants]. *Actual problems of psychology. Common psychology. History of psychology. Ethnic psychology. Collection of Scientific Papers of G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*, 9, 9, 58–66. [in Ukrainian].

Bondarevsjka, I. (2011). Teoretychni pidkhody do vyvchennja socialjnoji identychnosti [Theoretical approaches to the study of social identity]. *Social psychology*, 4(48), 14–25. [in Ukrainian].

Ghubeladze, I. Gh. (2012). Psykhologhichni mekhanizmy transformaciji socialjnoji identychnosti molodi siljskjogho pokhodzhennja v misjkij spiljnoti [Psychological mechanisms of transformation of rural youth's social identity in an urban community]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Danyljuk, I. V., & Kurapov, A. O. (2018). «Kuljturna socializacija»: akuljturacija jak mekhanizm muljtykuljturnoji socializaciji [Cultural socialization: acculturation as a multicultural socialization mechanism]. *Actual Problems of Psychology. Collection of Scientific Papers of G. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*, 48(1), 46–52. [in Ukrainian].

Zavghorodnja, O., & Krajeva, O. (2023). Pykhologhichni problemy osib, vymusheno peremishhenykh vnaslidok rosijskoi aghresiji [Psychological problems of persons forcibly displaced as a result of russian aggression]. *The Bulletin of National Defence*

University of Ukraine, 73(3), 73–82. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-73-3-73-82>

Kovalenko, A. B., & Bezverkha, K. S. (2017). Socialjna identychnistj jak mekhanizm adaptaciji osobystosti pid chas suspiljnoji kryzy [Social identity as an adaptation mechanism of personality in the social crisis]. *Ukrainian Psychological Journal*, 1, 48–62. [in Ukrainian].

Korobka, L. & Vasjutyns'kyj, V. (2019). *Spilnota v umovakh vojennoho konfliktu: psykholohichni strategiji adaptaciji [Community in the context of military conflict: psychological strategies of adaptation]*. Kropyvnyckyj : Imeks-LTD. [in Ukrainian].

Kukharuk, O. (2021). Cinnisna skladova socialjnoji identychnosti u proghnozuvanni socialjnoji vzajemodiji [Value component of social identity in social interaction prognostication]. *Visnyk of the Lviv University. Series Psychological sciences*, 11, 87–93. [in Ukrainian].

Kukharuk, O. (2022). Identychnisnyj vymir socialjnoji rezyljijntnosti: vyznachennja, pidkhody, mozhlyvosti proghnozuvannja [Identical dimension of social sustainability: definition, approaches and forecasting possibilities]. *Problems of Political Psychology*, 12(26), 77–90. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-107>

Leonova, I. M. (2015). Teoretychnyj analiz problemy socialjno-psykhologichnoji adaptaciji vymushenykh pereselenciv v Ukrajinu [Theoretical analysis of the problem of social-psychological adaptation of forcibly displaced persons in Ukraine]. *Current issues of sociology, psychology, pedagogy*, 4(29). [in Ukrainian]. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/229859203.pdf>

Ostrova, V. D. (2015). Prospektyvna identychnistj jak chynnyk socialjno-psykhologichnoji adaptaciji students'koji molodi [Prospective identity as a factor of social-psychological adaptation of students]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Rovenchak, O. (2006). Vyznachennja ta klasyfikaciji mighracij: nablyzhennja do operacijnykh ponjatj [Definitions and classifications of migration: approaching to operational concepts]. *Political Studies*, 2, 127–139. [in Ukrainian].

Sljusarevs'kyj, M. M., & Blynova, O. Je. (2013). *Psykhologhija mighraciji [The psychology of migration]*. Kirovohrad : TOV «Imeks LTD». [in Ukrainian].

Tytarenko, T. M. (2014). *Psykhologhichni praktyky konstruivannja zhyttja v umovakh postmodernoji socialjnosti [Psychological practices of life construction in postmodern sociality]*. Kyiv : Milenium. [in Ukrainian].

Abstract

Kovalenko A. B.,

DSc. in Psychological Sciences, Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: abk2015@ukr.net

Hryshchuk E. Yu.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: eliso@knu.ua

Sharapa S. V.,

student of the 4th academic year of «Bachelor» level,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
E-mail: sofiaSharapa123@gmail.com

RELATIONS BETWEEN UKRAINIAN MIGRANTS' SOCIAL IDENTITY AND THEIR SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION

The article presents the study on the social identity of forced migrants from Ukraine. Social identity is considered as a complex phenomenon, an individual's internal dynamic structure that appears and functions basing on a sense of belonging to certain social categories.

Describing themselves, Ukrainian forced migrants indicated their family, educational and professional roles, group affiliation, local identity; they also showed signs of communicative, active and reflective identity. Perspective identity was absent and social roles significantly predominated individual ones, which indicated a strong tendency to self-protection, fear of self-disclosure, insufficient confidence. Integration was dominant acculturation strategy. At the same time, the respondents had low life satisfaction.

The sample was divided into two groups: adapted and non-adapted respondents. Adapted people indicated mainly their family, educational and professional roles, group affiliation; they felt physical and social security, had positive attitude towards others, a sense of belonging to a new

society, were ready to cooperate with it; they used an integration strategy. When describing themselves, maladapted people preferred to describe their interests, passions, competences and abilities; they experienced strong internal disharmony aggravated by the feeling that expectations related to social or professional position could not meet, low self-esteem, a sense of hopelessness, helplessness in the face of life's difficulties; they used the marginalization strategy. Situational characteristics, roles or statuses frequently mentioned in self-descriptions by adapted people were related with low indicators for complicated types of adaptation - depression, nostalgia and alienation. Their social identity was related with the most adaptive and productive integration strategy. The characteristics of their social identity were related to conditionally objective criteria of life satisfaction. The characteristics of maladapted people's social identity were related with maladaptive types – conformity, depression, alienation, with a positive assessment of the external, formal characteristics of one's life, and related negatively with life satisfaction, experience of life events and the desire to change it. A common tendency for the studied two groups was that situational identity related only weakly such maladaptive acculturation strategies as segregation and marginalization.

Key words: *social identity, acculturation strategies, types of adaptation, life satisfaction, forced migrants.*

Отримано – 09 лютого 2024

Рецензовано – 15 лютого 2024

Прийнято – 18 лютого 2024

Received – February 09, 2024

Revision – February 15, 2024

Accepted – February 18, 2024